

Sygn. akt II CSK 640/09

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 6 maja 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący)

SSN Stanisław Dąbrowski

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Janusza K.
przeciwko Skarbowi Państwa - Sądowi Rejonowemu w Z.
o zadośćuczynienie i odszkodowanie,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 6 maja 2010 r.,
skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 30 czerwca 2009 r.,

- 1) oddała skargę kasacyjną;
- 2) przyznaje adwokatowi Bronisławowi M. od Skarbu Państwa Sądowi Apelacyjnemu kwotę 1800 zł (jeden tysiąc osiemset) wraz z 22% podatkiem od towarów i usług (VAT) tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powodowi w postępowaniu kasacyjnym;
- 3) nie obciąża powoda kosztami procesu w postępowaniu kasacyjnym.

Uzasadnienie

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 27 lutego 2009 r. w ten sposób, że oddalił powództwo Janusza K. o zasądzenie od pozwanego Skarbu Państwa - Sądu Rejonowego w Z. kwoty 50000 zł tytułem odszkodowania i 100000 zł tytułem zadośćuczynienia.

Rozstrzygnięcie to oparte zostało na następujących ustaleniach i wnioskach :

Postanowieniem z dnia 7 stycznia 2008 r. Sąd Okręgowy w Ł. w sprawie [...] stwierdził, że w postępowaniu sądowym w sprawie [...] Sądu Rejonowego w Z. doszło do nieuzasadnionej przewlekłości postępowania, obejmującej okres od 15 stycznia 2003 r. do 13 czerwca 2005 r. Postępowanie to nie zostało jeszcze zakończone.

W stosunku do powoda w okresie od 2002 r. do 2004 r. wydano sześć wyroków skazujących go na kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania i we wszystkich tych sprawach doszło do zarządzenia wykonania orzeczonych kar, natomiast wyrokami łącznymi określono kary pozbawienia wolności w wymiarze dwóch lat i czterech miesięcy oraz jednego roku i ośmiu miesięcy, a także zaliczono na ich poczet siedmiomiesięczny okres aresztu tymczasowego. Odbywanie tych kar powód rozpoczął w dniu 11 września 2006 r. w Zakładzie Karnym w N. W związku z prowadzeniem przeciwko powodowi postępowania przez Sąd Rejonowy w Z. w sprawie [...] w dniu 25 października 2006 r., przewieziony on został do Aresztu Śledczego w Ł., w którym w dalszym ciągu przebywa. Z uwagi na to, że w Sądzie Rejonowym w G. również toczy się przeciwko powodowi sprawa karna, dwukrotnie był on przewożony na krótkie okresy do Zakładu Karnego w N. Przed osadzeniem powód mieszkał w G. wraz z konkubiną Sylwią D. i córką w wieku 3 lat i 4 miesięcy. Dwuletni obecnie syn urodził się już po osadzeniu powoda. Zakład Karny w N. jest jednostką penitencjarną, położoną najbliżej jego miejsca zamieszkania. Przysługujące powodowi prawo do trzech widzeń miesięcznie (we wtorki i niedziele) było realizowane przez konkubinę i córkę, które przyjeżdżały do Ł., ponosząc koszty

przejazdu w wysokości 79 zł w jedną stronę oraz koszty dodatkowego wyżywienia. Konkubina łączyła odwiedziny niedzielne z wtorkowymi, przebywając w tym czasie u rodziców powoda, a od czerwca 2008 r. mieszka u nich wraz obydwójkiem dzieci. W Zakładzie Karnym w N. istnieje możliwość wykonywania przez skazanych obciążonych obowiązkiem alimentacyjnym, którym do końca kary pozostało co najmniej dwa lata, pracy zarobkowej w Przedsiębiorstwie Państwowym „G.” w N. Warunkiem zatrudnienia w wymiarze 7/8 etatu jest dobra opinia skazanego, charakter popełnionego przestępstwa, realny zamiar wykonywania pracy, pozytywny wynik badań profilaktycznych i odbycie miesięcznego, bezpłatnego przyuczenia. Proponowane wynagrodzenie obejmowało nie mniej niż połowę minimalnego wynagrodzenia brutto. Przebywając w N., w związku z wezwaniem do Sądu Rejonowego w G. (od 12 września do 25 października 2006 r., 2 sierpnia do 12 września 2007 r. i od 3 do 30 stycznia 2008 r.), powód był przyuczony do pracy nakładczej w okresie od 25 do 29 stycznia 2008 r. Składane przez niego wnioski o przedterminowe warunkowe zwolnienie od odbycia reszty kary pozbawienia wolności były oddalane z uwagi na negatywną prognozę co do jego osoby. Nie wskazywano w postanowieniach, jako zasadniczej przyczyny odmowy, prowadzenia sprawy przez Sąd Rejonowy w Z., chociaż zaznaczano, że toczą się przeciwko niemu inne sprawy.

Sąd Apelacyjny uznał, że stwierdzona przewlekłość postępowania nie może stanowić podstawy do twierdzenia, że powód odbywałby karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w N., gdzie byłby odpłatnie zatrudniony, płaciłby alimenty na rzecz dzieci i nie byłoby potrzeby dojeżdżania przez konkubinę i dzieci, a tym samym - ponoszenia przez nie kosztów. Błędne jest także założenie, że gdyby nie przewlekłość postępowania, to zakończyłoby się ono przed osadzeniem i mógłby odbyć karę w wymienionym Zakładzie bez potrzeby pobytu w Areszcie Śledczym w Ł. Nie uwzględnia ono, że dalszy tok postępowania przed Sądem Rejonowym w Z. nie jest przewlekły, a zatem nie zakończyłoby się ono przed 13 stycznia 2007 r. Sąd cywilny nie jest uprawniony do oceny stopnia skomplikowania sprawy karnej, do czego mogło dojść w jej toku. Konieczność przetransportowania powoda wynika z naruszenia przez niego prawa i wymierzenia kary pozbawienia wolności. Nie istnieje adekwatny związek przyczynowy pomiędzy

przetransportowaniem a brakiem możliwości odbywania kary w Zakładzie Karnym w N., wykonywania pracy zarobkowej i ponoszeniem kosztów przejazdu. Nie ma przepisu gwarantującego powodowi odbywanie kary pozbawienia wolności w tym Zakładzie, a art. 100 k.k.w. ma jedynie charakter postulatu. Córka powoda mogła korzystać z bezpłatnego przejazdu kolejowego. Wątpliwości budzi także okres faktycznego odwiedzania, skoro w dacie przetransportowania liczyła zaledwie jeden rok i sześć miesięcy, a konkubina była w zaawansowanej ciąży. Zasądzenie na rzecz powoda kwoty 11600 zł tytułem zwrotu kosztów podróży było nieuzasadnione. Przyczyny odmowy przedterminowego zwolnienia z odbywania reszty kary wiążąco wskazane zostały w postanowieniach, z których wynika, że od czasu zaistnienia takiej możliwości (20 lutego 2008 r.) negatywna prognoza kryminologiczno-społeczna stanowiła wystarczającą przeszkodę. Nie doszło do naruszenia dóbr osobistych powoda, bo nie jest nim prawo do rzetelnego procesu prowadzonego bez zbędnej zwłoki. Naruszenie tego prawa może prowadzić do naruszenia dóbr osobistych i strat materialnych. Powód nie wykazał jednak ani tego naruszenia, które łączył z odmową warunkowego przedterminowego zwolnienia, ani szkody majątkowej.

W skardze kasacyjnej powód powołał obie objęte art. 398³ § 1 k.p.c. podstawy. Naruszenie prawa materialnego dotyczy art. 23, art. 24 § 2 w związku z art. 448 k.c. oraz art. 15 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. Nr 179, poz. 1843 ze zm., dalej ustawa o skardze) przez błędną wykładnię, polegającą na przyjęciu, że prawo do rzetelnego procesu bez zbędnej zwłoki nie jest dobrem osobistym, nie przysługuje mu zadośćuczynienie za naruszenie prawa do swobodnego kontaktu z dziećmi oraz za przewlekłość postępowania karnego. Niewłaściwa wykładnia art. 361 § 1 k.c. była przyczyną uznania braku związku przyczynowego pomiędzy przebywaniem w Areszcie Śledczym w Ł. a stwierdzoną przewlekłością. Z naruszeniem art. 382 k.p.c. przyjął Sąd Apelacyjny, że postępowanie przed Sądem Rejonowym w Z. zakończyłoby się nie wcześniej niż 11 września 2009 r., była możliwość bezpośredniego dojazdu z K. do Ł., a córce przysługiwało prawo bezpłatnego

przejazdu, ponieważ nie wynika to z przeprowadzonych dowodów. Wniósł o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Pozwany wniósł o oddalenie skargi kasacyjnej i zasądzenie zwrotu kosztów procesu w postępowaniu kasacyjnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności rozważenia wymagał zarzut naruszenia przepisów postępowania. Stosownie do art. 382 k.p.c. obowiązkiem sądu drugiej instancji jest oparcie rozstrzygnięcia na materiale zebrany w postępowaniu w pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym, co oznacza powinność rozważenia całości materiału dowodowego w odniesieniu do jego wartości dowodowej i istotności dla rozstrzygnięcia. Utrwalony został w orzecznictwie pogląd, że do naruszenia tego uregulowania może dojść jedynie w wypadku pominięcia części przeprowadzonych dowodów i wydania wyroku wyłącznie na podstawie materiału dowodowego zebranego przez sąd pierwszej instancji lub własnego materiału sądu odwoławczego z pominięciem dowodów zgromadzonych przez sąd pierwszej instancji (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., III CSK 337/06, niepubl., z dnia 24 kwietnia 2008 r., IV CSK 39/08, niepubl., z dnia 14 stycznia 2009 r., IV CSK 350/08, niepubl., z 24 września 2009 r., UK 19/09, niepubl.). W postępowaniu apelacyjnym nie było prowadzone postępowanie dowodowe, podstawą zaskarżonego wyroku był materiał dowodowy zgromadzony przed Sądem pierwszej instancji, a zatem nie mogło dojść do naruszenia wymienionego przepisu. Powołując się na niewłaściwe zastosowanie art. 382 k.p.c., skarżący w istocie kwestionuje prawidłowość dokonanych przez Sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych, podczas gdy możliwość oparcia skargi kasacyjnej na takiej podstawie wyłączona została art. 398³ § 3 k.p.c. Zarzut naruszenia przepisów postępowania nie mógł odnieść zamierzonego rezultatu.

Nie zasługiwał na podzielenie zarzut błędnej wykładni art. 23 k.c. Nietrafnie utrzymuje skarżący, że prawo do rzetelnego procesu sądowego, będące elementem prawa do sądu, przewidzianego art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (dalej E.K.P.C.) i art. 45 ust.1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, należy zaliczyć do kategorii

dóbr osobistych objętych art. 23 k.c. Sądy obu instancji trafnie podzieliły przeważający w doktrynie i judykaturze pogląd, że dobra osobiste, ujmowane są w kategoriach obiektywnych, jako wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z człowiekiem, decydujące o jego bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem odrębności fizycznej i psychicznej oraz możliwości twórczych, powszechnie uznane w społeczeństwie i akceptowane przez system prawny. Nierozerwalne związanie tych wartości, jako zespołu cech właściwych człowiekowi, stanowiących o jego walorach, z jednostką ludzką wskazuje na ich bezwzględny charakter, towarzyszący mu przez całe życie, niezależnie od sytuacji w jakiej znajduje się w danej chwili. Katalog dóbr osobistych, wymienionych w art. 23 k.c., pozostających pod ochroną prawa cywilnego jest otwarty i wraz ze zmianami stosunków społecznych mogą pojawiać się i znikać pewne dobra, co jednak nie oznacza, że należy do niego zaliczyć prawo do sądu. Jest ono gwarantowane wymienionymi przepisami E.K.P.C. i Konstytucji nie może być zaliczone do kategorii wartości stanowiących dobro osobiste jednostki, ponieważ jest uprawnieniem przyznany jej tymi regulacjami w związku z funkcjonowaniem w określonej sferze życia społecznego. Nie ma podstaw do przyjęcia, że wszystkie prawa podstawowe objęte E. K.P.C. oraz wolności i prawa osobiste wymienione w Konstytucji (art. 38 do 56) powinny być chronione za pomocą środków wskazanych w art. 24 k.c., do czego dojść może, jeśli naruszenie ich doprowadzi zarazem do pogwałcenia dobra osobistego. Wskazuje na to również Europejski Trybunał Praw Człowieka, którego wypowiedzi w licznych, także przywołanych przez Sąd Apelacyjny orzeczeniach, poza określaniem kryteriów, jakie należy brać pod uwagę dla oceny sprawności postępowania sądowego, daje również wyraz temu, że przewlekły proces może być także przyczyną krzywdy moralnej (przykładowo Kudła przeciwko Polsce nr 30210/96, D.M. przeciwko Polsce nr 13 557/02, R.O. przeciwko Polsce nr 77597/01, Apicella przeciwko Włochom wyrok z dnia 10 listopada 2004 r.). Podkreślając rangę prawa do sądu jako podstawowego prawa człowieka oraz konieczność wynagrodzenia wszystkich krzywd wywołanych pogwałceniem go, Trybunał nie wyraził zapatrywania, że prawo to ujmowane być powinno jako dobro osobiste człowieka. Zgodnie z posiadanymi kompetencjami zalecił Polsce wprowadzenie do krajowego ustawodawstwa regulacji przyznających

osobom, których prawo do sądu zostało naruszone, uprawnienia do uzyskania skutecznego środka zmierzającego do wyeliminowania naruszeń oraz słusznego zadośćuczynienia. Wyrazem realizacji tego zalecenia jest ustawa o skardze, która daje stronie prawo żądania stwierdzenia, że nastąpiło naruszenie jej prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, wydania sądowi zaleceń co dalszego postępowania, mających na celu zapobieżenie dalszej przewlekłości oraz zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej (art. 12 ust. 3 i 4). Wybór środka rekompensującego naruszenie prawa należy do strony.

Stosownie do art. 15 ustawy o skardze, jeśli przewlekłość spowodowała szkodę majątkową lub niemajątkową strona może dochodzić ich wyrównania w odrębnym postępowaniu sądowym, w którym sąd będzie związany stwierdzeniem, że doszło do przewlekłości postępowania. Przepis ten nie tworzy swoistego uprawnienia do domagania się odszkodowania lub zadośćuczynienia, wskazuje na możliwość uzyskania pełnej kompensaty, ma charakter normy odsyłającej i określającej zakres prejudycjalnego związania. Na podzielenie zasługuje pogląd wyrażony w tej kwestii przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 27 czerwca 2008 r. III CZP 25/08, OSNC 2009/9/217. Nie zwalnia jednak strony od obowiązku wykazania pozostałych przesłanek odpowiedzialności Skarbu Państwa, zezwalających na zastosowanie art. 417 § 1, art. 445 lub art. 448 k.c. w postaci szkody i związku przyczynowego pomiędzy jej powstaniem a przewlekłością.

Powoda obciążał obowiązek wykazania, że na skutek stwierdzonej przez Sąd Okręgowy w Ł. przewlekłości postępowania, w sprawie prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Z., zostało naruszone jego dobro osobiste. Na taką wykładnię art. 24 i art. 448 k.c. wskazuje doktryna i utrwalone orzecznictwo (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 7 kwietnia 2009 r. I PK 210/08, M.P. Pr. 2009/12/642, z dnia 17 czerwca 2004 r. VCK 609/03, niepubl.). Do wypełnienia tego obowiązku nie doszło w rozpoznawanej sprawie, ponieważ powód powoływał się jedynie na naruszenie prawa do rzetelnego procesu. Wynikające z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzenie, że istnieje silne domniemanie wywołania nadmierną długością postępowania sądowego krzywdy moralnej, odnieść należy do postępowania przewidzianego ustawą o skardze

i stosowania środka o działaniu przyspieszająco – rekompensującym (art. 6 ust. 1). Nie jest bowiem przewidziany w art. 12 ust. 4 tej ustawy obowiązek wykazywania, że doszło do naruszenia dobra osobistego. Ponadto określone przez Trybunał kryteria ustalania wysokości zadośćuczynienia brane są pod uwagę przy rozważaniu rozmiaru tego świadczenia na gruncie art. 448 k.c., jeśli wykazane zostanie naruszenie dobra osobistego.

Związanie sądu w postępowaniu cywilnym stwierdzeniem przewlekłości dotyczy okresu przyjętego w postanowieniu. Do czasu prawomocnego zakończenia postępowania w sprawie kompetencja do ustalenia, czy doszło do nieuzasadnionej zwłoki, należy do sądu przełożonego nad sądem, w którym toczy się postępowanie (art. 4 ust. 1 ustawy o skardze). Natomiast w razie zgłoszenia żądania naprawienia szkody po prawomocnym zakończeniu postępowania w sprawie przez stronę, która nie wniosła skargi na przewlekłość (art. 16 ustawy o skardze), rzeczą sądu w postępowaniu cywilnym jest także ustalenie, czy doszło do zbędnej zwłoki.

Nie ma usprawiedliwionych podstaw zarzut naruszenia art. 361 § 1 k.c. Wymieniony przepis, określa związek przyczynowy jako przesłankę odpowiedzialności cywilnej za szkodę. Ma on istotny wpływ na zakres tej odpowiedzialności, ograniczając ją tylko do niektórych z możliwych skutków zdarzenia, charakterystycznych dla tego zdarzenia, jako jego normalny, typowy rezultat. W rozpoznawanej sprawie zdarzeniem jest przewlekłość postępowania w sprawie prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Z. w opisanym okresie, z którym powód łączy powstanie szkody, czyli skutku w postaci wydatków na dojazdy do Ł. córki i konkubiny, straty obejmującej niemożność uzyskiwania wynagrodzenia oraz odmowy warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania pozostałej części kary pozbawienia wolności, jak też utrudnień w kontaktach z dziećmi, co z kolei wiąże się z odbywaniem kary pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Ł. Wynika stąd, że bezpośrednim zdarzeniem, które jest źródłem szkody, jest pobyt w tym Areszcie, bo w ocenie powoda uniemożliwia odbywanie kary w Zakładzie Karnym w N. W takim przypadku odpowiedzialność pozwanego, wynikająca z przewlekłości

postępowania mogłaby obejmować również odpowiedzialność za skutki odbywania kary pozbawienia wolności w wymienionym Areszcie, gdyby ta przewlekłość postępowania, stworzyła warunki do popełnienia czynów przestępczych i osadzenia powoda w zakładzie karnym. Dla przyjęcia, że zachodzi związek przyczynowy, konieczne jest istnienie takiej przyczynowości pomiędzy kolejno następującymi po sobie zdarzeniami (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2002 r. IV CKN 826/00, niepubl. z dnia 19 czerwca 2008 r. V CSK 18/08, niepubl.). Tak pojmowanego związku przyczynowego nie ma w rozpoznawanej sprawie. Konsekwencją tego stwierdzenia jest brak podstaw do zastosowania art. 417 § 1 k.c.

Z powyższych względów pozbawiona uzasadnionych podstaw skarga kasacyjna została oddalona w oparciu o art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. Na podstawie art. 102 w związku z art. 108 § 2, art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. Sąd Najwyższy odstąpił od obciążenia powoda obowiązkiem zwrotu pozwanemu kosztów związanych z postępowaniem kasacyjnym. Za przyjęciem tej zasady orzekania o kosztach procesu przemawiają szczególnie uzasadnione przyczyny związane z trudną sytuacją finansową powoda, obciążonego obowiązkiem przyczyniania się do zaspokajania potrzeb dwojga małych dzieci oraz charakter zgłoszonego powództwa, łączący się także z występującymi zagadnieniami prawnymi.

W oparciu o art. 29 ust. 1 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 146, poz. 1188) oraz § 2 ust. 3 i § 19 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. Nr 163, poz. 1348 ze zm.) przyznane zostały pełnomocnikowi powoda o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej.